

MATÚŠ PORUBJAK:**Praktická protofilozofia Tyrtaia a Theognida**

Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2018, 104 s.

Pod vplyvom Aristotelovej autority sa v širšom spoločenskom povedomí zaužívalo presvedčenie, že počiatky gréckej filozofie by sme mali hľadať až v myslení takzvaných predsokratikov. Často sa však pritom prehliada skutočnosť, že aj v gréckej archaickej lyrike nachádzame postavy, ktoré výraznou mierou prispeli k formovaniu neskoršieho filozofického myslenia, a to najmä v sociálno-politickej, právnej a etickej oblasti. Na Slovensku sa skúmaniu protofilozofického myslenia gréckych archaickej lyrikov venuje najmä Matúš Porubjak. Ako jeden z prvých bádateľov dokázal slovenskému čitateľovi zrozumiteľnou formou priblížiť myšlienkový svet pomerne menej známych postáv Tyrtaia (7. storočie pred n. l.) či Theognida (6. storočie pred n. l.).¹ Recenzovaná kniha je preto akýmsi vyvrcholením autorovho niekoľkoročného záujmu o túto, v našich geografických pomeroch trochu marginalizovanú tematiku.

V prvej kapitole (s. 13 – 38) sa Matúš Porubjak venuje skúmaniu myšlienkového dedičstva archaickej lyrika a politika Tyrtaia zo Sparty. Autor sa v texte zaoberá najmä interpretáciou tzv. 12. zlomku, ktorý má po formálnej i obsahovej stránke veľmi premyslenú štruktúru a môžeme ho dokonca pokladať za prvý pokus o formuláciu definície v dejinách antickej literatúry. Tyrtaios sa v uvedenom zlomku pokúša zdefinovať pravú zdatnosť (*areté*) dobrého bojovníka, ktorú nachádza v takzvanej chrabrej mužnosti (*thúridos alké*). Táto cnosť predstavuje spoločné dobro pre obec (*polis*), za obranu ktorej musí bojovník ochotne položiť aj vlastný život. Porubjak veľmi zaujímavým spôsobom odhaľuje dôvody, ktoré spartského politika viedli k tomuto nezvyčajnému kroku. Na pomoc si totiž celkom netradične priberá moderný koncept nepriameho recipročného altruizmu. Základná charakteristická črta tohto behaviorálneho mechanizmu tkvie v tom, že návratnosť altruistického správania sa neočakáva od priameho príjemcu pomoci, ale od tretej, osobne nezúčastnenej osoby. Nepriamy recipročný altruizmus sa tu stotožňuje so zmyslom boja za vlasť (teda za biologicky nespriaznených ľudí). Tento koncept boja predstavoval v Tyrtaiovej dobe úplnú novinku. Kým homérski hrdinovia ešte bojovali pre osobnú slávu či slávu rodu, noví bojovníci, ktorí sa stali súčasťou gréckej *polis*, zrazu museli povýšiť záujem obce nad záujem vlastného rodu – čiže, moderným jazykom povedané, museli sa posunúť na škále altruizmu od priameho príbuzenstva k širšej nespriaznenej komunite

¹ Pozri Porubjak (2012; 2013; 2015; 2017).

(teda k *polis*). Ďalším zaujímavým aspektom, ktorý v tomto kontexte autor problematizuje, je hoplitská reforma. Hoplitský štýl boja sa stal synonymom práve spomínanej nepriamej reciprocity. Pri vojenskom nasadení si totiž bojovník odkrýval pravú stranu tela, ktorú mu musel vlastným štítom postrážiť kolega po jeho pravej strane. Ochranu bojovníka z pravej strany však vojak nesplácal priamo jemu, ale druhovi po ľavej strane. Bojovníci sa teda na seba navzájom nespoliehali v rámci dvojíc (priama reciprocity), ale záviseli od perfektnej koordinácie celej falangy (nepriama reciprocity). Vďaka autorovmu pútavému výkladu a za súčasného použitia moderných analógií si čitateľ môže veľmi dobre predstaviť význam tohto gréckeho pojmu. *Thúridos alké* skrátka predstavovala vojnové šialenstvo, ktoré však bolo zmierňované záujmom o druhých, záujmom o širšie chápaný celok (*polis*).

Druhá kapitola (s. 39 – 94) sa zaoberá postavou Theognida z Megary a jeho básnickou zbierkou s názvom *Theognidea*. Z veľkého množstva tém si autor vyberá tri zaujímavé okruhy problémov. Prvý skúmaný okruh (s. 44 – 61) sa venuje analýze gréckeho filozofického termínu *sófrōsyné* (slov. umiernenosť) a jeho derivátov v troch základných kontextoch autorovho diela: individuálnom, politickom a božskom. V individuálnej rovine si človek vďaka nájdaniu správnej miery dokáže v primeranom množstve užívať slasti, ale aj trpezlivo znášať strasti. V politickom zmysle slova *sófrōsyné* prispieva k náležitému správaniu občanov, ktoré je charakterizované spravodlivosťou. A v božskej rovine umiernenosť umožňuje spoznať neistotu ľudského postavenia zároveň pomáha tieto obavy prekonať.

Druhý tematický okruh (s. 62 – 78) autorovho záujmu sa týka otázky ľudskej prirodzenosti a výchovy v *Theognidei*. Autor postupne analyzuje Theognidovo chápanie gréckeho slovesa *fyó* (slov. rodiť, rásť, vznikáť), od ktorého sa odvodzuje neskorší termín pre prirodzenosť (gr. *fysis*). Porubjak u Theognida podrobne sleduje výskyt tohto pojmu v dvoch na prvý pohľad protikladných kontextoch: eugenickom (prirodzené vlohy ako vrodenný fenomén) a didaktickom (prirodzené vlohy ako schopnosti, ktoré sa dajú naučiť). Elégie zachytávajú obidva tieto odlišné významové rámce z toho dôvodu, že vznikli v období zostrených politických nepokojov archaickej doby, keď sa práve hodnota rodového aristokratického pôvodu dostávala do otvoreného konfliktu s morálnymi hodnotami. Stará aristokracia, ktorú reprezentovali vlastnosti ako fyzická udatnosť, politická hegemonia či vlastníctvo majetku, sa postupne musela konfrontovať s novo nastupujúcou spoločenskou triedou, ktorá si už zakladala skôr na hodnotách morálnych a intelektuálnych. Theognida tak môžeme vnímať ako autora, ktorého dielo podrobne zachytáva tento sociálno-kultúrny stret v rámci starovekej gréckej spoločnosti.

Tretí motív (s. 79 – 94) súvisí s tými pasážami z Theognidových elégií, ktoré sú priamo odcitované v Platónovom dialógu *Menón*. V týchto veršoch sa tematizuje už

spomínaný motív napätia medzi získavaním zdatností cestou učenia alebo vďaka vrodenej prirodzenosti. Porubjak sa v publikácii pokúša zistiť, prečo si Platón na presadzovanie svojho názoru vybral práve postavu Theognida z Megary. Odkazuje pritom na paralelu medzi dramatizáciou postáv, ktoré vystupujú v Platónovom dialógu *Menón* (Sokrates – Menón) a v *Theognidei* (Theognis – Kyrnos). Theognis a Kyrnos jednoducho predstavujú typologické náprotivky dvojice Sokrates a Menón. Theognis pôsobí ako umiernený básnik a učiteľ so zmyslom pre mieru a spravodlivosť (tak ako Sokrates v *Menónovi*). Na druhej strane stojí krásny a nevyspytateľný Kyrnos so sklonom k nestriednosti, arogancii a nespravodlivosti (rovnako ako Menón u Platóna). Tak ako Sokrates musí čeliť tragickým dôsledkom vlastného spravodlivého života a Menón v konečnom dôsledku ako jeho žiak zlyháva, aj Theognis je napriek svojmu aristokratickému pôvodu odsúdený na sociálnu smrť (zrádzajú ho priatelia, je zbavený spoločenského postavenia, majetku a nakoniec musí utiecť z vlasti), pričom Kyrnos ho takisto zrádza svojimi slovami a nedostatkom rešpektu. Theognidove verše si tak Platón dozaista vybral zámerne, aby na ich príklade demonštroval pohnuté osudy sokratovského vychovávateľa.

Na záver môžeme konštatovať, že čítanie novej Porubjakovej knihy predstavuje silný literárny zážitok. Staré antické koncepcie sa autor usiluje podať osviežujúcim spôsobom, pričom hľadá paralely s niektorými modernými myšlienkovými koncepciami. Takýto spôsob práce s textom sprístupňuje antické filozofické dedičstvo aj širšej čitateľskej verejnosti. Preto pevne dúfame, že publikácia si nájde svojich nadšenejších čitateľov a že podobných kníh bude čoraz viac pribúdať.

Peter Fraňo

Literatúra

- PORUBJAK, M. (2012): Tyrtaios a sociálno-politická funkcia reciprocitu. *Filozofia*, 67 (1), 35 – 46.
PORUBJAK, M. (2013): Predstava ľudskej prirodzenosti v Theognidei. *Filozofia*, 68 (4), 276 – 284.
PORUBJAK, M. (2015): Umiernená zúrivosť (nová rola thúridos alké u Tyrtaiia). *Studia Philosophica*, 62 (2), 21 – 31.
PORUBJAK, M. (2017): Theognis a sófrosyné. *Filosofický časopis*, 65 (5), 659 – 672.

Peter Fraňo
Katedra filozofie a aplikovanej filozofie
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovenská republika
e-mail: peter.frano@ucm.sk